

مجله مطالعات ایرانی

دانشکده ادبیات و علوم انسانی

دانشگاه شهید باهنر کرمان

سال پانزدهم، شماره بیست و نهم، بهار و تابستان ۱۳۹۵

نسخه‌شناسی آثار کاتبان کرمانی

(براساس نسخ خطی فهرست شده)*

محمد علی قدیمی^۱

دکتر سید حسن قریشی کربن^۲

دکتر سید محمدرضا حسینی^۳

چکیده

نسخ خطی از مهمترین دستاوردهای تاریخی بشر در جهت رشد و تکامل علوم از گذشته تا به حال بوده‌اند؛ به نحوی که می‌توان آنها را مهم‌ترین میراث مکتوب قلمداد نمود. کاتبان در حفظ و انتقال این دستاورد نقشی غیر قابل انکار دارند. متأسفانه تاکنون در مورد این طبقه فرهنگی پژوهش درخور شأنی انجام ست. مهمترین شاخصه‌های نسخه‌شناسی که مربوط به کاتبان می‌شوند عبارتند از: نام و اثر کاتب، خط و تاریخ کتابت، محل کتابت و نگهداری اثر. این پژوهش بر آن است. علاوه بر معرفی نام و آثار کاتبان کرمانی، اشاراتی تحلیلی به مهمترین شاخصه‌های نسخه‌شناسی مرتبط با ایشان داشته‌باشد. نتایج این تحقیق حاکی است موضوع علوم دینی حائز بیشترین فراوانی است که با خطوط نستعلیق و نسخ به رشته تحریر درآمده‌است. به علاوه قرن سیزدهم هـ.ق. بیشترین تعداد کاتب را داشته که دلیل آن می‌تواند ظهور صنعت کاغذسازی و ارتقای سهولت کتابت تلقی گردد. همچنین نتایج این تحقیق در زمینه محل نگهداری نسخ با سایر تحقیقات همخوانی دارد و بیشترین تعداد نسخ در مهم‌ترین کتابخانه‌های ایران، یعنی دانشگاه تهران، کتابخانه مرعشی، کتابخانه مجلس و کتابخانه ملک موجود هستند. محل کتابت بیانگر پراکندگی جغرافیایی کاتبان و محل سکونت ایشان حداقل در زمان کتابت می‌باشد.

واژه‌های کلیدی: نسخه‌شناسی، کاتبان، کرمان، نسخ خطی، فهرست نسخ خطی.

تاریخ پذیرش نهایی مقاله: ۱۳۹۵/۳/۱۱
ghadimi.m.a@gmail.com

* تاریخ دریافت مقاله: ۱۳۹۳/۱۱/۲
نشانی پست الکترونیک نویسنده مسؤل:

۱. کارشناس ارشد تاریخ تشیع
۲. استادیار دانشگاه پیام نور مرکز قم
۳. استادیار دانشگاه پیام نور مرکز قم

۱. مقدمه

خط و کتابت به عنوان مهمترین ابزار برای انتقال علوم بشری به نسلهای بعدی همواره مورد توجه بشر بوده است. کاتبان در این انتقال علوم سهمی بسزا دارند. بخش عظیمی از نسخ خطی که به دست ما رسیده محصول هنر کاتبان است. هر نسخه خطی، علاوه بر محتوای خود، بیانگر تاریخ و فرهنگ دوره کتابت خویش است؛ بنابراین هرچه آگاهی ما از این طبقه بیشتر باشد در واقع شناخت ما از تاریخ فرهنگ و هنر گذشته افزایش یافته است. یکی از مهمترین راه‌های شناخت کاتبان در واقع شناخت آثار کاتبان و نسخ خطی است که تحت عنوان نسخه‌شناسی بیان می‌شود. اطلاعات نسخه‌شناسی در فهرست‌های نسخ خطی و معمولاً همراه با اطلاعات کتابشناسی آورده می‌شوند.

۱-۱. بیان مسئله

نسخه‌شناسی مهمترین رشته مرتبط با نسخ خطی و آثاری که از گذشته به دست ما رسیده است. شاخصه‌هایی که برای شناخت یک نسخه در فهرست‌ها استفاده شده است متنوع و در منابع گوناگون متفاوت می‌باشد. مجموع اینها به شصت شاخص می‌رسد. فهرست-نویسان پس از ارائه اطلاعات کتابشناسی مانند نام کتاب، نام مؤلف و موضوع محتوای یک نسخه خطی به بیان اطلاعات نسخه‌شناسی می‌پردازند. مهمترین شاخصه‌های نسخه‌شناسی نام کاتب، تاریخ کتابت، خط مورد استفاده برای کتابت و محل نگهداری نسخ هستند. از طرفی گردآوری اطلاعات نسخه‌شناسی کاتبان یک منطقه جغرافیایی مانند کرمان علاوه بر معرفی کاتبان و آثار ایشان، گویای تاریخ علم، فرهنگ و هنر این منطقه نیز می‌باشد.

۱-۲. پیشینه تحقیق

فهرست‌نگاری در ایران سابقه‌ای طولانی دارد و نسخه‌شناسی به عنوان بخش از کار فهرست‌نویسی انجام می‌گرفته است، اما نسخه‌شناسی آن هم برای کاتبان به هیچ وجه مسبوق به سابقه نیست. اگرچه وجود دارند منابعی که می‌توان ارتباطی بین آنها و این نوشته یافت که ضمن یادآوری به بررسی نوع و میزان ارتباط آنها خواهیم پرداخت. ابتدا فهرستی است که در سال ۱۳۸۰ برای کاتبان نسخ خطی کتابخانه ملی ملک تهیه شده است. این فهرست سیاهه ای (اندکس) فاقد اطلاعات در مورد کاتبان است. منبع دیگر فهرستی است که خانم پریسا کرم رضایی برای کاتبان نسخه‌های خطی کتابخانه مرکزی و مرکز اسناد دانشگاه تهران تهیه کرده‌اند. این فهرست که در سال ۱۳۸۰ توسط کتابخانه موزه و مرکز اسناد مجلس شورای اسلامی و کتابخانه مرکزی و مرکز اسناد دانشگاه تهران چاپ

شده است و مستقلاً به موضوع کاتبان پرداخته است. منبع دیگری که به لحاظ محتوا و دقت ذکر آن مایه افتخار است، کتاب احوال و آثار خوش‌نویسان اثر ماندگار شادروان مهدی بیانی است. ذکر این اثر به عنوان پیشینه برای این نوشته از آن جهت است که ایشان خود یادآوری می‌کنند که «به بیش از یک‌صد کتاب و رساله و اثر مراجعه نموده ... و عین نوشته کاتب یا خطاط را از قید نام و نسبت و تاریخ و غیر اینها آن‌گونه که خود آورده، روایت کرده‌ام» (بیانی، ۱۳۳۴: ۳)

محدود مقالاتی نیز با درجه ارتباط متفاوت با موضوع این نوشته به چاپ رسیده است که به آنها اشاره می‌شود: ابتدا مقاله‌ای با عنوان کاتبان دست‌نوشته‌های کهن کتابخانه مجلس است که توسط سید محمد حسین مرعشی تهیه شده در مجله پیام بهارستان (شماره ۱۹، بهار ۱۳۹۲) به چاپ رسیده است. این مقاله اطلاعات کاتبان را در جدولی تنظیم نموده‌اند. همچنین جلد دوازدهم فهرست‌واره دست‌نوشته‌های ایران (دنا) کار محقق گرامی مصطفی درایتی به فهرست نام کاتبان اختصاص یافته است. این فهرست که بر اساس نام کاتب تنظیم شده، مربوط به ارجاعات دنا می‌باشد (درایتی، ۱۳۸۹/۱۲).

در مبحث تحقیقات فهرست‌نگاری آثار مناطق جغرافیایی، خاصه منطقه جغرافیایی این پژوهش؛ یعنی منطقه کرمان ضروری است به کتاب فهرست نسخ خطی کرمان اثر دکتر داریوش کاظمی و مریم بدیعی اشاره کرد. این کتاب با نام کامل فهرست نسخ خطی کرمان در کتابخانه‌های بزرگ ایران در دو جلد چاپ شده و شامل نسخ خطی کرمان در کتابخانه‌های ملی، مجلس، دانشگاه تهران و ملک می‌باشد. این نوشته با مدخل اصلی نام نوشته و نسخه خطی تنظیم یافته است، سپس تحت نام مؤلفان کرمانی به ارائه اطلاعات به شیوه فهرست‌نویسی پرداخته است. در این اثر جابه‌جا نسخی که کاتب آن مشخص بوده اشاره شده و دارای مداخل اصلی عنوان و مؤلف اثر می‌باشند. در نمایه‌های این کتاب نمایه کاتبان آورده شده که قابل توجه است.

۱-۳. اهمیت و ضرورت پژوهش

یکی از راه‌های درک فرهنگ و تمدن ایران توجه به آثار به‌جا مانده از پیشینیان است. بخشی از این آثار میراث مکتوبی است که از طریق آثار و دست‌نوشته‌های خطی در قالب نسخ خطی به دست ما رسیده است. آثاری که مایه هویت ایرانیان و گویای تاریخ و فرهنگ غنی این مرز و بوم هستند. به نحوی که می‌توان نسخ خطی را مهمترین حلقه اتصال ما به این گذشته دانست. حفظ و بازشناسی این آثار در واقع بیانگر فرهنگ و تمدن ایران و جایگاه آن در میان سایر ملل است.

نسخ خطی از منظر نسخه‌شناسی شامل دو دسته می‌باشد یکی دسته آثاری که مؤلف خود آنرا تهیه کرده‌است به عبارتی، نسخه اصل یا نسخه مؤلف است و از اهمیت بالایی برخوردارند. دیگر آن دسته آثاری که کاتبان و خوشنویسان آنها را از روی نسخه اصل یا نسخه مؤلف کتابت نموده‌اند؛ بنابراین کاتبان مهمترین عامل انسانی انتقال‌دهنده علم و دانش گذشتگان به نسلهای بعدی تا به امروز می‌باشند. بسیاری از آثاری که نسخ اصل آنها از بین رفته و ما از طریق آثاری که کاتبان از روی آنها کتابت کرده‌اند به محتوای آنها پی می‌بریم. پس از درک اهمیت کاتبان ضروری است آثار کتابت شده شناسایی و مورد بررسی قرار گیرد تا از میزان صحت و کیفیت علوم منتقل شده آگاه شویم. هرچه کاتب دارای علم و دقت بالاتری باشد نسخه اعتبار بیشتری پیدا می‌کند اینجاست که شناخت کاتب و خصوصیات او، دوره زندگی، دانش و تحصیلات، محل زندگی و محل کتابت، و... اهمیت پیدا می‌کند.

محل کتابت بسیاری از کاتبان همان محل زندگی و نسبت کاتب است. این نکته راه را برای بسیاری از تحقیقات تاریخی از جمله تاریخ علم و پیشینه علمی یک منطقه جغرافیایی باز می‌کند. توجه به نسبت کاتب و محل کتابت در کنار سایر شاخصه‌های نسخه‌شناسی مانند تاریخ کتابت که بیانگر دوره تاریخی کاتب است بخش مهمی از پیشینه تاریخی و علمی یک منطقه را ترسیم می‌کند که خود عامل مهمی در تحریر تواریخ محلی است. استان کرمان به عنوان یکی از مهمترین مناطق جغرافیایی ایران همواره نقش مهمی در تاریخ ایران داشته و بسیاری از عالمان، مؤلفان و کاتبان در فهرست‌ها با عنوان کرمانی درج شده‌اند. کاتبان کرمانی همچون سایر کاتبان و طبقات فرهنگی نقش قابل توجهی در پدید آوردن نسخ خطی ایفا نموده‌اند.

تعدد منابع تاریخی موجود درباره کرمان خود گویای نقش این کاتبان است که با توجه به اهمیت کارشان کمتر منبعی به ذکر نام و مشخصات آنها پرداخته‌است. کمبود چنین نوشته‌هایی ضرورت پرداختن به کاتبان و آثار به جا مانده ایشان را از منظر فن نسخه‌شناسی بیان می‌کند. کمبود فهرستهای تراجم در رابطه با کاتبان فقط مربوط به کرمان نیست، بلکه شامل تمام ایران می‌شود به نحوی که تألیف و چاپ چنین تحقیقاتی تا زمان انجام این تحقیق محدود به یک یا دو مورد است که آن هم نسخ یک کتابخانه مانند کتابخانه دانشگاه تهران خلاصه می‌شود.

۲. بحث

قبل از بحث در مورد نسخه‌شناسی کاتبان کرمانی ابتدا این اطلاعات به ترتیب قرن‌هایی که در آن کاتب وجود دارد؛ یعنی قرن ششم تا دوره معاصر آورده می‌شود. توضیح اینکه اطلاعات نسخه‌شناسی هر کاتب در جلوی نام هر کاتب و داخل پراکنش ذکر گردیده‌است این شاخصه‌ها به ترتیب نام اثر کتابت شده، تاریخ کتابت، خط کتابت و محل نگهداری نسخه آمده‌است. عدم وجود هریک از این شاخصه‌ها به معنی عدم وجود این اطلاعات در فهرست‌های نسخ خطی است.

۲-۱. کاتبان بدون تاریخ کتابت

روح‌الله کرمانی (اثبات الولایه، نستعلیق، مجموعه محمد حجت (آیت الله) شهر: قم) غلام‌علی کرمانی (مجموعه، نسخ، مجموعه کتابخانه مرکزی و مرکز اسناد دانشگاه تهران) محمد انصاری کرمانی (مرقع، کتابخانه مجلس شورای اسلامی شماره دو) محمد شفیع کرمانی (کامل الزیارات، نسخ، کتابخانه مجلس شورای اسلامی شماره یک) محمد علی بن علی کرمانی (ریاض المومنین، نسخ، کتابخانه تکیه شوشتری‌ها در نجف شهر: نجف) محمد مؤمن بن غلام‌علی کرمانی (شرح هیئت قوشچی، مجموعه کتابخانه مرکزی و مرکز اسناد دانشگاه تهران) محمد ناصر سرجانی کرمانی (تقریر اباحت الطهرانی، نستعلیق) محمدباقر کرمانی (مجموعه، نسخ و نستعلیق، کتابخانه مرعشی نجفی قم) محمدحسین انورعلی شاه کرمانی (مجموعه، نستعلیق، مجموعه کتابخانه مرکزی و مرکز اسناد دانشگاه تهران) محمدعلی بن محمد حسین کرمانی (یتیمه‌الدهر فی محاسن اهل العصر، نسخ، کتابخانه ملی ملک شهر: تهران)

۲-۲. کاتبان کرمانی از اوایل قرن ششم تا اواخر قرن نهم

محمد بن احمد بن محمد عمیدی کرمانی (صحاح اللغة، سده ۶ و ۷، کتابخانه ثقة الاسلام شهر: تبریز) تاج کرمانی (المعارج، نسخ، چهاردهم صفر ۷۰۵ هجری) عبد‌العزیز بن محمد بن محمود کرمانی (جامع التصانیف الرشیدیه یا المجموعه الرشیدیه یا مباحث سلطانیه، بنیاد خاورشناسی فرهنگستان شوروی شهر: سن پترزبورگ لنینگراد، شوال ۷۰۷) کریم بن سلیمان متطبب کرمانی (مفتاح الطب، کتابخانه ملی ملک شهر: تهران، ۷۱۱) محمد بن احمد بن محمود معروف به قوام کرمانی (تنکسوفنامه، ۷۱۲، مجموعه کتابخانه مرکزی و مرکز اسناد دانشگاه تهران) سلیمان بن محمود کرمانی (مرصادالعباد، کتابخانه مجلس شورای اسلامی شماره یک، ۷۲۵) محمد بن عمران کرمانی (کلیات خواجوی کرمانی: کتابخانه ملی ملک شهر تهران، ۷۵۰، نستعلیق) اسعد بن محمد بن احمد بن محمد بن محمود بن احمد ابن محمد کرمانی (کنزالمعانی فی شرح حرزالامانی، کتابخانه مرعشی نجفی، ۷۶۴) برهان‌الدین نفیس بن عوض طبیب کرمانی (فتوت‌نامه، مجموعه سعید نفیسی

شهر: تهران) امام بن جلال کرمانی (ابرازالمعانی من حرزالامانی، تعلیق، کتابخانه ملی ملک شهر: تهران، ۸۴۳) امام بن جلال بن نظام بن عماد فقیه کرمانی (التحفه الشاهیه، مجموعه کتابخانه مرکزی و مرکز اسناد دانشگاه تهران، ۸۴۵) شیخ السلام بن حسین بن علی (دیوان، نستعلیق، ۸۶۰) روز بن خضر شاه ملقب به قطب کرمانی (ذخیره خوارزمشاهی، کتابخانه مدرسه عالی شهید مطهری شهر: تهران، ۸۷۰، نسخ کامل) عمادالدین رکن الدین حسام-الدین کرمانی (۸۸۵، مجموعه محمدتقی میر(دکتر) شهرشیراز) خلیل الله بن محمود کرمانی (پنج گنج، ۸۹۶، بنیاد خاورشناسی فرهنگستان شوروی شهر: سن پترزبورگ لنینگراد، نستعلیق) محمد بن عمر کرمانی (مفاتیح القلوب و مصابیح الغیوب، نسخ، سده ۹) اشرف بن محمد بن جمال الاسلام طیب کرمانی (فاتحه العلوم، سده دهم، کتابخانه ملی ملک شهر: تهران، نستعلیق)

۲-۳. کاتبان سده دهم و یازدهم

شمس کرمانی (مصباح الارواح، نسخ، سده ۱۰، کتابخانه ملی ملک، شهر: تهران) محمد بن محمود بن محمد کرمانی (اثبات الواجب القدیوم، کتابخانه مدرسه عالی شهید مطهری شهر: تهران، ۹۱۴ ق) شمس الدین محمد کاتب کرمانی (خمسه نظامی، نستعلیق خیلی خوب، ۹۱۸، کتابخانه مجلس شورای اسلامی شماره یک) خالص بن کمال الدین بن محمود کرمانی (حدیقه الحقیقه و شریعه الطریقه، ۹۲۰ ق، نستعلیق، کتابخانه مدرسه عالی شهید مطهری شهر: تهران) شرف الدین .. حمد ... سلطان آبادی کرمانی (دیوان نعمه الله ولی کرمانی، ۹۲۴، دانشگاه پرینستون شهر: پرینستون، نستعلیق)، حسین کرمانی (القواعد والفوائد، ۹۲۸، مجموعه کتابخانه مرکزی و مرکز اسناد دانشگاه تهران)، صفی الدین کرمانی (اللمعه الدمشقیه، ۹۴۸، مجموعه کتابخانه مرکزی و مرکز اسناد دانشگاه تهران: نستعلیق) صفی الدین محمد کرمانی (مجموعه، نستعلیق ریز و نسخ، کتابخانه وزیری یزد) صفی کرمانی (شرح الاسباب والعلامات، ۱۰۷۵، کتابخانه مجلس شورای اسلامی شماره یک) قوام الدین مسعود بن کمال الدین کرمانی مشهور به خاصه (نجوم از علمی و عملی و احکام ضمیر و خبی و مسائل اضطراب و اختیارات، ۹۷۸، مجموعه کتابخانه مرکزی و مرکز اسناد دانشگاه تهران شهر: تهران، نستعلیق) محمد بن بقال حاجی احمد آق کرمانی (سیره النبی ۹۷۸، محل نگهداری: نسخه‌های ترکی دانشگاه لس آنجلس)، عبدالقادر کرمانی (اخلاق ناصری، نستعلیق شکسته ترسل، ۹۹۰، کتابخانه مجلس شورای اسلامی شماره یک) محمد مؤمن بن محمد قاسم کرمانی (دیوان بابافغانی، نستعلیق، ۱۰۰۲، کتابخانه مجلس شورای اسلامی شماره یک) محمد جان کرمانی (حبیب السیر، کتابخانه اعتمادالدوله شهر: همدان، ۱۰۰۵) امام قلی کرمانی (مجموعه، ۱۰۰۶، کتابخانه اصغر مهدوی، شهر: تهران، نستعلیق) قاضی محمد کرمانی (دیوان، ۱۰۰۹، فرهنگستان علوم

آذربایجان شهر: باکو، نستعلیق (عبدالملک بن عمادالدین کرمانی (حبیب‌السیر فی اخبار افرادالبشر، الاول ۱۰۱۰، کتابخانه ملی ملک شهر: تهران، نستعلیق) شهاب‌الدین بن قطب‌الدین کرمانی (مجموعه، ۱۰۱۷، کتابخانه مجلس شورای اسلامی شماره یک، نستعلیق) عماد بن عبدالملک کرمانی (حبیب‌السیر فی اخبار افرادالبشر، ۱۰۱، نستعلیق) اصح کرمانی (اخلاق محسنی، ۱۰۱۷، مجموعه رضویه در مدرسه صدر شهر: اصفهان) احمد بن مرشدقلی کرمانی (دیوان وحشی، ۱۰۲۲ ه.ق، نستعلیق، کتابخانه‌های استانبول شهر: استانبول) حاج محمد کرمانی (دیوان باباغانی، نستعلیق، ۱۰۲۲ ه.ق، کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران) محمد باقر بن زین‌العابدین کرمانی : حاشیه ارشاد الازهان، ۱۰۲۳، کتابخانه مدرسه مروی شهر: تهران) ملامؤمن بن غلام‌علی رفسنجانی کرمانی (اختیارات بدیعی، ۱۰۲۴) عباس حافظ کرمانی (تذکره الشعراء، نستعلیق، ۱۰۲۷، مجموعه کتابخانه مرکزی و مرکز اسناد دانشگاه تهران) محمود زنگی عجمی کرمانی (دیوان سیف اسفرننگ، ۱۰۳۰، کتابخانه ملی ملک شهر: تهران) محمد تقی بن جمال‌الدین کاتب کرمانی (دیوان شاپور تهرانی، نستعلیق، ۱۰۴۲، کتابخانه مجلس شورای اسلامی شماره یک) محمد تقی بن مولانا حاجی حسین بمی کرمانی (مجموعه، نسخ، ۱۰۴۸، مجموعه کتابخانه مرکزی و مرکز اسناد دانشگاه تهران) محمد قاسم کرمانی (دیوان نظیری، ۱۰۵۶، مجموعه کتابخانه مرکزی و مرکز اسناد دانشگاه تهران، خط: نستعلیق) محمد بن ضیاء‌الدین کرمانی (الشفاء، شکسته نستعلیق، ۱۰۶۰، مجموعه کتابخانه مرکزی و مرکز اسناد دانشگاه تهران) ابن جمال‌الدین خیاط شاهرودی کرمانی (ذخیره خوارزمشاهی، ۱۰۶۳، مجموعه کتابخانه مرکزی و مرکز اسناد دانشگاه تهران) محمد بن نور الله شریف کرمانی (صحیفه سجادیه، ۱۰۶۳ ه.ق، کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران شهر: تهران) مؤمن بن نورالله شریف کرمانی (مواهب علیّه، ۱۰۶۶، کتابخانه ملی ملک شهر: تهران) عبدالکریم بن عبدالرحیم کرمانی (المطول، نستعلیق شکسته، ۱۰۷۴، مجموعه کتابخانه مرکزی و مرکز اسناد دانشگاه تهران) محمد تقی بن جمال‌الدین کرمانی (مجموعه، نستعلیق زیبا، ۱۰۳۷، کتابخانه مرعشی نجفی شهر قم) محمد جعفر بن محمد حسین ماهانی کرمانی (تحفه شاهی، ۱۰۷۴، نسخ، کتابخانه مرعشی نجفی شهر قم) محمد مؤمن شریف کرمانی (مفتاح الفلاح، ۱۰۷۶، نستعلیق) شیخ محمد سعید نوربخشی کرمانی (الاحتجاج علی اهل اللجاج، نسخ، ۱۰۸۰، مجموعه کتابخانه مرکزی و مرکز اسناد دانشگاه تهران) همام‌الدین بن عبدالحمید بن محمد حسنی کرمانی (اکمال‌الاعلام فی مثلث الکلام، ۱۰۸۳، نسخ معرب، کتابخانه مرعشی نجفی آیت الله شهر قم) صفر کرمانی (مجموعه، ۱۰۸۷، نسخ، کتابخانه مرعشی نجفی آیت الله شهر قم) عبدالعزیز بن بهاء‌الدین محمد کرمانی (الکافی، ۱۰۹۰، نسخ، کتابخانه مرعشی نجفی شهر قم) صالح کرمانی (تفسیر عیاشی، ۱۰۹۱ ه.ق، نسخ، کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران

شهر: تهران) لطف الله بن محمد کرمانی (الجعفریه، ۱۰۹۱، نسخ، کتابخانه مدرسه فیضیه شهر قم) محمد صالح کرمانی (منتخب امان الاخطار، کتابخانه مدرسه عالی شهید مطهری شهر: تهران) عبدالرشید بن عبدالرحیم کرمانی (الخرايج و الجرايج، ۱۰۹۵، کتابخانه مرعشی نجفی آیت الله شهر قم) محمد صالح بن محمد امین فانی کرمانی (شرح الکافیة، ۱۰۹۶، نسخ، مرکز احیاء میراث اسلامی شهر قم) عبدالله بن نور الدین علی بن قوام الدین محمود کرمانی (شرح شافیه صرف، نسخ، ۱۱۰۰، کتابخانه تکیه شوشتری‌ها در نجف شهر: نجف) محمد علی بن نورالدین محمد کرمانی (الصحیفه السجادیه، سده یازده، کتابخانه مدرسه عالی شهید مطهری شهر: تهران) محمد قاسم کرمانی (صناعیه، کاتب: محمد قاسم کرمانی، سده ۱۱، نستعلیق و نسخ راسته و چلیپا، مجموعه کتابخانه مرکزی و مرکز اسناد دانشگاه تهران شهر: تهران) غیاث کرمانی (ارشاد الاذهان الی احکام الایمان، ۱۱۰۱، کتابخانه خانقاه احمدیه شهر: شیراز) ابوالحسن بن محمد صالح کرمانی (مصارع المصارع، ۱۱۰۲، نسخ، کتابخانه مرعشی نجفی آیت الله شهر قم) طالب بن محمد تقی کرمانی (مجموعه، ۱۱۰۲ ه.ق، نسخ، کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران شهر: تهران) محمد بیگ کرمانی (جمال الصالحین، ۱۱۰۲، نستعلیق و نسخ، مجموعه کتابخانه مرکزی و مرکز اسناد دانشگاه تهران) محمد بن میرک محمد کرمانی (کشف الآیات، ۱۱۰۶، خط نستعلیق، کتابخانه مجلس شورای اسلامی شماره یک) سید مرتضی حسینی استرآبادی قائنی کرمانی (مجموعه، ۱۱۰۷، خط نستعلیق) حسن بن بهاء الدین کرمانی (الصفای، ۱۱۱۲، نسخ تحریری، کتابخانه مدرسه عالی شهید مطهری شهر: تهران) عبدالعزیز بن محمد صادق کرمانی (الکشکول، ۱۱۱۲، نستعلیق، مجموعه کتابخانه مرکزی و مرکز اسناد دانشگاه تهران) میرزا بیگ بن محمد تقی کرمانی (اعلام الاحباء فی حرمه الغناء، ۱۱۱۴ قمری، شکسته نستعلیق، کتابخانه ملی ملک) یار محمد بن محمد زمان ماهانی کرمانی (تحفه حاتمیه، ۱۱۱۷، نسخ، مجموعه کتابخانه مرکزی و مرکز اسناد دانشگاه تهران) کریم بن محمد حسین کرمانی (دروس حاج میرزا محمد باقر همدانی، ۱۲۹۵، نستعلیق، کتابخانه مجلس شورای اسلامی شماره دو شهر تهران) محمد سمیع بن محمد معصوم شریف کرمانی (حاشیه الشریف علی شرح المطالع، ۱۱۱۸، نستعلیق، مرعشی نجفی شهر: قم) محمد سلیم بن عنایت الله کرمانی (صحیفه سجادیه، ۱۱۲۰، نسخ معرب، کتابخانه مرعشی نجفی شهر قم) عبدالعزیز بن محمد صادق کرمانی (شرح مفتاح الفلاح، ۱۱۲۱، کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران شهر: تهران) عبدالمجید بن جلال الدین بن حمزه حسینی ماهانی کرمانی (مدارک الاحکام فی شرح شرایع الاسلام، ۱۱۲۵، نسخ، مجموعه کتابخانه مرکزی و مرکز اسناد دانشگاه تهران شهر: تهران) حسین بن قربانعلی کوبنانی کرمانی (بدایه الهدایه، ۱۱۲۶، مجموعه کتابخانه مرکزی و مرکز اسناد دانشگاه تهران) عبدالغفار بن

حسین کرمانی (انوارالتنزیل و اسرارالتأویل، ۱۱۳۰، کتابخانه مدرسه فیضیه شهر: قم) ابراهیم کرمانی (اصول حکمت طبیعی، ۱۱۳۲، نستعلیق، مرکز احیاء میراث اسلامی شهر: قم) محمد باقر بن حاج محمد جعفر رفسنجانی کرمانی (مفاتیح الشرایع، ۱۱۴۵، نسخ) محمد حسین بن سید اسمعیل حسینی کرمانی (الاعتقادات، ۱۱۵۶، نستعلیق و نسخ سده ۱۱ و ۱۲، مجموعه کتابخانه مرکزی و مرکز اسناد دانشگاه تهران) عبدالمؤمن ولد مولوی غلام محیی‌الدین ولد شیخ بدرالدین دیوئی اسلامی اعظمی کرمانی (مجمع الصنای، نستعلیق شکسته، ۱۱۵۹، مهدی لاجوردی قمی شهر قم) محمد شریف بن علی اکبر راوری کرمانی (۱۱۷۲، کتابخانه تکیه شوشتی‌ها در نجف شهر: نجف) میرزا حسن کرمانی (مرقع خطوط و نقاشی، ۱۱۱۶ هجری قمری) محمد اسماعیل رجبعلی کرمانی (مشارق المهتدین، ۱۱۸۱ ه.ق، کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران شهر: تهران) محمد مؤمن کرمانی (ترجمان اللغة شرح قاموس، ۱۱۹۳، کتابخانه مجلس شورای اسلامی شماره یک) میرزا محمد منشی کرمانی (لب خلاصه العلوم، ۱۱۹۴، نستعلیق، کتابخانه مرعشی نجفی (آیت الله) شهر: قم).

۲-۴. کاتبان قرن سیزدهم کرمان

علی بن محمد کرمانی (طریق النجاة، ۱۲۷۷، کتابخانه مرعشی نجفی (آیت الله) شهر: قم) محمد مؤمن بن محمد طاهرالدین کرمانی (شرح المقنعة، تاریخ ۱۱۴۲، کتابخانه مرعشی نجفی شهر قم) محمد بن حاج حیدر کرمانی گنجوی (مجموعه، ۱۲۰۱، نستعلیق) ابوالقاسم بن حسن کرمانی (معارج الوصول الی علم الاصول، ۱۲۰۳، مجموعه کتابخانه مرکزی و مرکز اسناد دانشگاه تهران) عبدخالق کرمانی (مجموعه، ۱۲۰۳، نسخ و نستعلیق، مجموعه کتابخانه مرکزی و مرکز اسناد دانشگاه تهران) عباس علی درویش نعمه‌اللهی کرمانی (مجموعه، ۱۲۱۵، نستعلیق، کتابخانه مجلس شورای اسلامی شماره یک) محمد بن الحسن کرمانی (زهرالریاض، ۱۲۱۶، نستعلیق، نگهداری: مجموعه کتابخانه مرکزی و مرکز اسناد دانشگاه تهران) عبدالعلی کرمانی پسر میرزا (حل و عقد نجوم، ۱۲۲۰، نستعلیق، مجموعه کتابخانه مرکزی و مرکز اسناد دانشگاه تهران) محمد بن محمد جعفر کرمانی (تنبيهات المنجمین، ۱۰۲۴ ق، کتابخانه مدرسه عالی شهید مطهری شهر: تهران) محمد شفیع معبر کرمانی (اخلاق محسنی، ۱۲۲۵، نستعلیق، کتابخانه ملی ملک شهر: تهران) محمد کرمانی (شرح بیست باب اسطرلاب، ۱۲۲۶، کتابخانه خانقاه نعمت‌اللهی شهر: تهران) محمد جعفر بن محمد صالح کرمانی (شرح حکمه‌العین، ۱۲۲۶، نستعلیق، مجموعه کتابخانه مرکزی و مرکز اسناد دانشگاه تهران) حسین کرمانی (مجموعه، نستعلیق و نسخ، مجموعه کتابخانه مرکزی و

مرکز اسناد دانشگاه تهران) حسین بن محمد جعفر کرمانی (حاشیه المختصر ۱۲۲۹، نستعلیق) زین العابدین بن محسن حسینی کرمانی حائری (مجموعه، ۱۲۲۹، نسخ، کتابخانه مرعشی نجفی الله شهر قم) شاهرخ بن اسکندر منجم کرمانی (مجموعه، ۱۲۲۹، نستعلیق، کتابخانه مجلس شورای اسلامی شماره یک) ابوطالب بن احمد کرمانی (تلخیص المقال فی تحقیق احوال الرجال، ۱۲۳۰، کتابخانه مجلس شورای اسلامی شماره یک) زین العابدین بن محمد رفیع کرمانی (عین البكاء، ۱۲۳۰، مرکز احیاء میراث اسلامی شهر قم) محمدعلی بن محمد سمیع کرمانی (المحصول فی علم الاصول، ۱۲۳۰، مجموعه کتابخانه مرکزی و مرکز اسناد دانشگاه تهران) محمد باقر کرمانی (مختصر مطول، ۱۲۳۱، نسخ، کتابخانه مدرسه فیضیه شهر قم) ابراهیم بن ابراهیم بن نقی کرمانی (جنه المعارض، قرن ۱۳، کتابخانه مرعشی نجفی شهر قم) محمد بن عبدالله شالباف کرمانی (حاشیه المعلم، ۱۲۳۶، نسخ، فهرست مجموعه‌های دانشگاه لس آنجلس) محمد بن عبدالله کرمانی (الفوائد الضیائیه، ۱۲۳۱. نسخ، نسخه‌های عربی دانشگاه لس آنجلس شهر: لس آنجلس) محمد بن حسن کرمانی (محرق القلوب، ۱۲۳۶، نسخ، مجموعه کتابخانه مرکزی و مرکز اسناد دانشگاه تهران) محمد علی بن احمد کرمانی (ترجمان اللغة، ۱۲۴۷، کتابخانه مرعشی نجفی شهر قم) محمد مهدی بن حسین کاتب کرمانی (الاصلاح، ۱۲۳۷، نسخ، مجموعه کتابخانه مرکزی و مرکز اسناد دانشگاه تهران) علی اکبر بن محمد علی کرمانی (تذکره و مناقب حضرت شاه نعمت الله ولی کرمانی، ۱۲۳۸، نستعلیق، مجموعه کتابخانه مرکزی و مرکز اسناد دانشگاه تهران) عباس علی بن سلامی حسن کرمانی (شرح قطر الندی و بل الصدی، ۱۲۴۰، نسخ، نسخه‌های عربی دانشگاه لس آنجلس) محمد محسن بن آقا میرزا محمد حسین پسر میرزا عبدالغنی طیب کرمان (مجموعه، ۱۲۴۵، نستعلیق، مجموعه کتابخانه مرکزی و مرکز اسناد دانشگاه تهران) محمد مهدی واعظ کرمانی (مجموعه، ۱۲۴۵، کتابخانه مجلس شورای اسلامی شماره یک) عصام‌الدین مهدی واعظ بن حسین کرمانی (حاشیه شرح التجرید، ۱۲۴۷ ق، نسخ، کتابخانه مدرسه عالی شهید مطهری شهر: تهران) محمدعلی بن احمد کرمانی (ترجمان اللغة، ۱۲۳۷، نسخ، کتابخانه مرعشی نجفی شهر قم) اکبر بن عبدالعلی کرمانی (جواهر الاخبار، نستعلیق، مجموعه کتابخانه مرکزی و مرکز اسناد دانشگاه تهران) ابراهیم بخش علی بن ابراهیم بن جمشید بن غضنفر کرمانی (الفوائد الرضویه، ۱۲۴۸، نستعلیق و نسخ، کتابخانه ملی ملک شهر: تهران) ابن ملا محمد قاری مشهور به کرمانی (مجموعه، ۱۲۴۸، نسخ، کتابخانه مدرسه فیضیه شهر قم) اسحاق بن محمدعلی واعظ کرمانی (شرح آداب البحث، ۱۲۵۴، نستعلیق سده ۱۳، مجموعه کتابخانه مرکزی و مرکز اسناد دانشگاه تهران) محمدهادی بن معصوم کرمانی (شرح الاحادیث القدسیه، ۱۲۵۵، نسخ، کتابخانه مرعشی نجفی شهر قم) حاج محمد ابراهیم بن آقا عبدالرحیم کرمانی

(مجموعه، ۱۲۵۶) محمد حسین بن ملا احمد شهربابکی المشهور بال کرمانی (مجموعه، کرمانی، ۱۲۵۶، نسخ، کتابخانه مجلس شورای اسلامی شماره یک) غلامرضای کرمانی (معلقات سبع، نستعلیق و نسخ، ۱۲۵۷، مجموعه کتابخانه مرکزی و مرکز اسناد دانشگاه تهران) محمد باقر بن زین العابدین حسینی دهجی کرمانی (حاشیه الفوائد الضیائیة، ۱۲۵۸، نسخ، مرکز احیاء میراث اسلامی شهر قم) محمد ابراهیم بن موسی حائری کرمانی (تحفه الابرار، نسخ، ۱۲۶۱، کتابخانه مرعشی نجفی قم) عبدالحسین بن عبدالنبی کرمانی (حملة حیدری، نسخ، ۱۲۶۲، نستعلیق، کتابخانه مدرسه فیضیه شهر قم) محمد کریم خان بن محمد ابراهیم کرمانی (المراه المنیره، ۱۲۶۳ ق، کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران شهر تهران) ابوالحسن بن علی رضای شهربابکی کرمانی (الصافی، کتابت: ۱۲۶۵، مجموعه کتابخانه مرکزی و مرکز اسناد دانشگاه تهران) کرمانی (الیاقوته الحمراء، ۱۲۶۷، نسخ، نسخه‌های پزشکی عربی دانشگاه لس آنجلس) علی اکبر پسر عبدعلی کرمانی (منتخب التماثل، نسخ و نستعلیق ریز و بد، مجموعه کتابخانه مرکزی و مرکز اسناد دانشگاه تهران) علی اکبر پسر عبد العلی کرمانی (آب حیات کبیر، ۱۲۶۸، شکسته تعلیق و نسخ درشت، مجموعه کتابخانه مرکزی و مرکز اسناد دانشگاه تهران) حبیب الله بن فتحعلی کرمانی (نسبت ارتفاع اعظم جبال به قطر زمین ۱۲۷۰، محل نگهداری: کتابخانه خانقاه نعمت اللهی) حافظ ابن عبدالکریم کرمانی (دیوان ناصر خسرو، ۱۲۷۱، نستعلیق زیبا، مجموعه کتابخانه مرکزی و مرکز اسناد دانشگاه تهران) ابراهیم بن کریم کرمانی (مجموعه، ۱۲۷۶، نسخ، کتابخانه مرعشی نجفی قم) محمد مهدی شریف بن محمد شفیع کرمانی (طریق النجاة، ۱۲۷۶) علی بن محمد کرمانی (جنه النعیم، کتابخانه مرعشی نجفی شهر قم) فتح الله بن حاج ملا رجبعلی کرمانی الاصل و قلعبی المسکن (صحیفه سجادیه، ۱۲۷۷، نسخ، کتابخانه مدرسه فیضیه شهر: قم). میرزا کاظم کرمانی (دیوان ثنائی فراهانی، ۱۲۷۹، نستعلیق، کتابخانه مدرسه عالی شهید مطهری شهر تهران) ابراهیم کرمانی (مجموعه، ۱۲۸۳ ه.ق، کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران شهر تهران) علی بن محمد کرمانی مشهور به مؤذن (مجموعه، ۱۲۸۴ و ۱۲۸۵، کتابخانه مرعشی نجفی قم) یوسف بن محمد حسین کرمانی (احکام الاعوام، ۱۲۸۵، نستعلیق، کتابخانه مرعشی نجفی قم) میرزا آقاخان کرمانی (مجلس تنظیمات، ۱۲۸۸، نستعلیق، کتابخانه ملی ملک شهر تهران) اسدالله بن محمد ربیع کرمانی (بستانالسیاحه، ۱۲۹۱، نستعلیق، کتابخانه مجلس شورای اسلامی شماره یک) طیبی کرمانی (اسباب التدویه، ۱۲۹۲، نستعلیق، مجموعه کتابخانه مرکزی و مرکز اسناد دانشگاه تهران) علی بن محمد حسن رائی نیشابوری کرمانی (مجموعه، ۱۲۹۲، نسخ، مرکز احیاء میراث اسلامی شهر قم) غلامحسین کرمانی (علم الیقین فی اصول الدین، ۱۰۲۷. نستعلیق

خوش، مرکز احیاء میراث اسلامی شهر قم (شاهرخ بن اسکندر گشتاسب منجم فارسی کرمانی (التفهیم لاوائل صناعه التنجیم، تحریری روشن، کتابخانه مجلس شورای اسلامی) عبدالرضای طبیبی کرمانی(دواسازی جدید، ۱۲۹۴-۱۲۸۷، نستعلیق؛ مجموعه کتابخانه مرکزی و مرکز اسناد دانشگاه تهران) حسین بن محمد کرمانی متخلص به آشفته (مجموعه ۱۲۹۷، نسخ، مرکز احیاء میراث اسلامی شهر قم) سعید نفیسی کرمانی (لغت فرس، ۱۳۳۶، نستعلیق، مجموعه کتابخانه مرکزی و مرکز اسناد دانشگاه تهران) احمد کرمانی (عین الحیوه، ۱۲۹۸، نستعلیق، مجموعه کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران).

۲-۵. کاتبان قرن چهاردهم و پانزدهم کرمان

علیرضا حسینی کرمانی مشهور به چپ‌نویس (دیوان مشتاقیه، نستعلیق، کتابخانه خانقاه نعمت‌اللهی شهر: تهران) محمد محسن بن محمد حسین طیب کرمانی (شرح الموجز فی الطب، ق ۱۳) نصیرالاسلام میرزا محمدعلی بن میرزا حسین رفسنجانی کرمانی (تبصره العجائب و مرآت الغرائب، سده ۱۳ و ۱۴، نستعلیق، مجموعه کتابخانه مرکزی و مرکز اسناد دانشگاه تهران) عبدالرضا بن مظفر الدین کرمانی (شرح اربعین حدیث، سده سیزدهم، کتابخانه خانقاه نعمت‌اللهی شهر تهران) علی‌رضای حسینی کرمانی (دیوان، سده ۱۳، نستعلیق، کتابخانه اصغر مهدوی شهر: تهران) مؤمن شریف کرمانی (عین الیقین، سده سیزدهم، نستعلیق، کتابخانه مدرسه عالی شهید مطهری شهر: تهران) عبدالعلی کرمانی (مجموعه، ۱۳۰۱، نستعلیق خوش درشت، کتابخانه اصغر مهدوی شهر: تهران) افضل‌الملک میرزا غلام حسین خان ادیب کرمانی زندی (سفرنامه اصفهان، کتابخانه مجلس شورای اسلامی شماره یک) اسد الله سیرجانی کرمانی (رساله فی علم الموسیقی ۱۳۰۴، نسخ و نستعلیق کتابخانه ملی ملک شهر: تهران) میرزا احمد نعمه‌اللهی کرمانی (مجموعه، ۱۳۰۴، شکسته نستعلیق، کتابخانه مجلس شورای اسلامی شماره یک) بهرام بن بهروز منجم کرمانی (منهاج الاستخراج، ۱۳۰۵، مرکز احیاء میراث اسلامی شهر: قم) عبدالعلی احمدی کرمانی (منتخب‌الحکمه، ۱۳۰۵، نستعلیق خوش و درشت سبز، مجموعه کتابخانه مرکزی و مرکز اسناد دانشگاه تهران) محمدحسین بن محمدحسین قاجار کرمانی (شرح حال شیخ احسائی کرمانی، ۱۳۰۶، نستعلیق زیبا، کتابخانه مجلس شورای اسلامی شماره یک) لطفعلی بن غلامحسین کرمانی (دیوان، ۱۳۰۷، نستعلیق، کتابخانه اصغر مهدوی شهر: تهران) محمد کریم بن محمد کوهبنانی کرمانی (مجموعه، ۱۳۰۷، کتابخانه مرعشی نجفی قم) علی‌رضا بن محمدباقر کرمانی کوهنانی (شرح دعاء صباح، نستعلیق و نسخ، کتابخانه مرعشی نجفی قم) احمد بن محمد علی بن ابی القاسم کرمانی (مجموعه، کتابخانه مرعشی نجفی قم) کرمانی (اخلاق روحی، ۱۳۱۷، کتابخانه مجلس شورای اسلامی شماره یک) کرمانی بن محمدباقر کرمانی پاریزی سیرجانی مشهدی (الاحتجاج علی اهل اللجاج، ۱۳۱۸، نسخ،

کتابخانه ملی ملک شهر: تهران) شیخ محمود ملقب بافضل الملک کرمانی (ترجمه حکمت دکارت ۱۳۲۱، کتابخانه ملی ملک شهر: تهران) شیخ محمدعلی بن محمد حسین کرمانی اصفهانی (تقریر اباحت الآخوند الخراسانی، نستعلیق، مرکز احیاء میراث اسلامی شهر: قم) شیخ محمدحسن ادیب کرمانی (عنوان الشرف الوافی فی الفقه والنحو و التاریخ و العروض و القوافی، ۱۳۲۴، نسخ زیبا و جلی، کتابخانه مجلس شورای اسلامی شماره یک) ابوتراب بن کربلایی غلامرضای کرمانی (اعلام الناس فی احوال بندرعباس، ۱۳۲۹، مجموعه کتابخانه مرکزی و مرکز اسناد دانشگاه تهران) رجب علی سمسار کرمانی پسر علی اکبر سلطان خراسانی (مجموعه، ۱۲۳۴، نستعلیق، مجموعه حسین مفتاح شهر: تهران) محمد رحیم خان کرمانی (منشآت و شعر فارسی، ۱۳۳۵، نستعلیق، مجموعه کتابخانه مرکزی و مرکز اسناد دانشگاه تهران) حاج سید جواد موسوی (سلوک، ۱۳۴۸، شکسته نستعلیق خوب، کتابخانه مجلس شورای اسلامی شماره یک) ضیاء کرمانی (قرآن و دعا، ۱۳۲۰، نستعلیق و شکسته نستعلیق ریز و زیبا، کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران شهر: تهران) اغبری کرمانی (دیوان، ۱۳۵۴ ه. ق، نستعلیق) سید محمدهاشمی کرمانی (تاریخ کرمان، سده ۱۴، شکسته نستعلیق، کتابخانه مجلس شورای اسلامی شماره دو) شیخ محمدباقر بن رضا زند کرمانی (الفیوضات اللامعه فی حال الکتب الاربعه، کتابخانه مرعشی نجفی قم) کرمانی (مجموعه، مجموعه حسین مفتاح، شهر: تهران) محمد بن ناصر کرمانی (مجموعه، نسخ سده ۱۴، مجموعه کتابخانه مرکزی و مرکز اسناد دانشگاه تهران شهر: تهران) کوهی کرمانی (اخبار برمکیان، ۱۳۱۰ خ، نستعلیق، کتابخانه میرزا عبدالعظیم خان قریب گرکانی شهر: تهران)

۲-۶. تحلیل و تفسیر یافته ها

نسخه شناسی کاتبان کرمانی را می توان در دو مؤلفه نام و آثار کاتبان پیگیری نمود. آن گونه که نام ایشان در فهرست آمده است کاتبان کرمانی بالغ بر ۲۰۰ نفر می باشند. با نگاهی به اسامی می توان دریافت که بسیاری از ایشان خود مؤلف و کاتب آثار خویش بوده اند. برخی در عین انتساب به کرمان به شهرهای دیگری هم نامیده می شدند. در پاره ای از اسامی به مشاغل و یا موقعیت اجتماعی ایشان اشاره شده است. در میان ایشان هیچ زنی دیده نمی شود. تعداد ۲۶ اثر از آثار کتابت شده مربوط به مؤلفان کرمانی است که بیان کننده توجه کاتبان به مؤلفان کرمانی یا کتابت آثار خویش است.

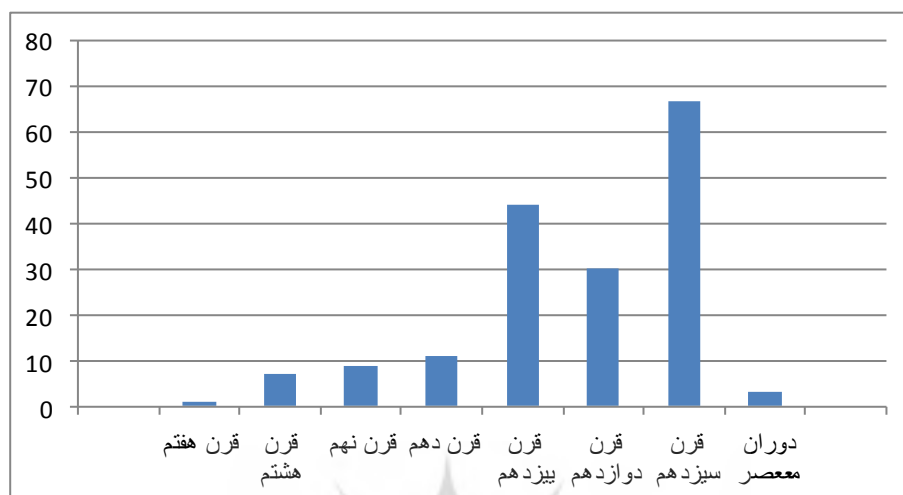
کاتبان کرمانی تألیفات بیش از ۱۲۰ مؤلف را کتابت کردند. اهمیت این لیست در مقبولیت مؤلفان مذکور و همچنین میزان رواج آثار ایشان در دوره کتابت شده است. این سیاهه شامل مؤلفان کرمانی و غیر کرمانی می باشد که خود نشانه توجّه کرمانیان به آثار سایر مؤلفان در کنار مؤلفان کرمانی می باشد. چندانکه از

نمودار ذیل مشهود است تعداد کاتبان هر چه به قرون متأخر نزدیک می‌شویم همواره در حال افزایش است تا به اوج خود در قرن سیزدهم می‌رسد که عمده‌ترین دلیل آن می‌تواند ظهور صنعت کاغذسازی و افزایش سهولت کتابت تلقی کرد. از قرن سیزدهم به بعد آثار کتابت شده به شدت کاهش می‌یابد که دلیل آن رواج صنعت چاپ خاصه چاپ سنگی می‌باشد.

یکی دیگر از شاخصه‌های نسخه‌شناسی که از گذشته تا به امروز مورد توجه کتاب‌شناسان و نسخه‌شناسان نسخ خطی قرار داشته، نوع خط دست نوشته‌ها است. مهمترین خطوطی که کاتبان کرمانی برای کتابت استفاده می‌کردند عبارتند از: نستعلیق، نسخ، شکسته‌نستعلیق، رقاع، تعلیق. میزان استفاده از این خطوط با توجه به تعداد آثاری که نوع خط آنها در فهرست‌ها ذکر شده است به ترتیب زیر می‌باشند:

نستعلیق: ۷۳ اثر، نسخ: ۵۴ اثر، نستعلیق و نسخ: ۱۰ اثر، شکسته نستعلیق: ۸ اثر، رقاع ۱ اثر، بدین ترتیب می‌توان گفت که بیشتر کاتبان از خط نستعلیق و نسخ استفاده می‌کردند کثرت استفاده از خط نستعلیق با توجه رواج آن از قرن نهم به بعد و همچنین کثرت کتاب‌های کتابت شده در قرن سیزدهم منطقی است همچنین خط نسخ که از قرن چهارم رواج داشته و پس از رواج خطی نستعلیق هم از خط نسخ استفاده می‌شده در حالی که وجود دارند آثاری که از هر دو خط در تحریر آنها استفاده شده است.

یکی دیگر از شاخصه‌های نسخه‌شناسی محل نگهداری نسخه می‌باشد. این شاخص علاوه بر اطلاع پژوهشگران، بیانگر پراکندگی جغرافیایی محل حفظ و نگهداری نسخ خطی هم می‌باشد. کتابخانه‌های آستان قدس رضوی، ملی، مجلس، ملک، سلیمانیه ترکیه و کتابخانه دولتی مسکو و... دارای نسخه‌های فراوان و ارزشمند هستند که به محققان داخلی و خارجی خدمات لازم را ارائه می‌دهند (فدائی، ۱۳۸۶: ۱۸). کتابخانه‌هایی که آثار کاتبان کرمانی را در خود جای داده است، به ۲۴ مکان می‌رسد؛ اما نتایج به دست آمده حاکی وجود بیشترین اثر در مهمترین کتابخانه‌های نسخ خطی ایران، یعنی کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران، کتابخانه بزرگ حضرت آیه الله مرعشی نجفی، کتابخانه و مرکز اسناد مجلس شورای اسلامی، کتابخانه ملی ملک می‌باشد که همسو با سایر تحقیقات مانند دنا است.

نمودار فراوانی کاتبان کرمانی در سده های تاریخی

۳. نتیجه گیری

۱. گردآوری و آشنایی با نام قریب به ۲۰۰ کاتب کرمانی که بسیاری از عالمان زمان خود بودند و بعضاً خود صاحب تألیفاتی می باشند. بسیاری از این نام ها برای اولین بار مطرح می شود.
۲. آشنایی با نام قریب به صد و پنجاه اثر که کاتبان کرمانی آنها را کتابت کرده اند. تفاوت تعداد آثار و تعداد کاتبان از آنجاست که گاهی کتابی واحد توسط چند کاتب کتابت شده است.
۳. آگاهی از دوره زندگی کاتبان و تاریخ کتابت آثار کتابت شده که گویای رواج فرهنگ کتابت، اشتهار یک اثر، مقبولیت مؤلف و کاربرد محتوای اثر در دوره خود می باشد.
۴. اطلاع از خطوطی که کاتبان کرمانی برای کتابت یک اثر استفاده می نمودند این اطلاعات بیانگر تاریخ خط، خطوط رایج بین کاتبان و مهارت کاتبان کرمانی در استفاده از انواع خطوط می باشد.
۵. آگاهی از محل نگهداری آثار کتابت شده توسط کاتبان کرمانی برای دستیابی به سایر اطلاعاتی که می توان در پرتو علم نسخه شناسی بد آنها پی برد.

کتابنامه

۱. افکاری، فریبا و عبدالله انوار. (۱۳۸۵). **حدیث عشق**: استاد سید عبدالله انوار در جستجوی گمنامی. تهران: کتابخانه، موزه و مرکز اسناد مجلس شورای اسلامی.
۲. باقی، محمد مهدی. (۱۳۸۵). **فرهنگ مصطلحات نسخه‌شناسی**. تهران: نشرنی.
۳. بیانی، مهدی. (۱۳۵۳). کتابشناسی کتاب‌های خطی. تهران: انجمن آثار ملی.
۴. _____ (۱۳۶۳). **احوال و آثار خوشنویسان**. تهران: انتشارات علمی.
۵. جابری، امیر. (۱۳۸۹). **درآمدی بر فهرست‌نگاری نسخه‌های خطی برای پایگاه‌های اینترنتی کتاب**. قم: گنجینه جهانی مخطوطات اسلامی، کتابخانه حضرت آیت الله العظمی مرعشی نجفی (ره).
۶. درایتی مصطفی. (۱۳۸۹). **فهرستواره دست‌نوشته‌های ایران (دنا)**. تهران: کتابخانه، موزه و مرکز اسناد مجلس شورای اسلامی.
۷. _____ (۱۳۹۰). **فهرستگان نسخه‌های خطی ایران (فخنا)**. تهران: کتابخانه، موزه و مرکز اسناد مجلس شورای اسلامی.
۸. سلطانی، پوری و راستین فروردین (۱۳۷۹). **اصطلاحنامه کتابداری**. تهران: کتابخانه ملی ایران.
۹. صفری آق‌قلعه، علی. (۱۳۹۰). **نسخه‌شناخت**. تهران: مرکز میراث مکتوب.
۱۰. عظیمی، حبیب الله. (۱۳۸۹). **اصول و مبانی نسخه‌شناسی در کتب خطی**. تهران: سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران.
۱۱. غلامی مقدم، براتعلی. (۱۳۷۷). **بررسی ویژگی‌های جلد‌های نسخ خطی کتابخانه مرکزی آستان قدس رضوی**. پایان‌نامه. آستان قدس رضوی، مرکز آموزش ضمن خدمت کارکنان.
۱۲. فاضل هاشمی، محمدرضا. (۱۳۸۶). **فهرست‌نگاری کتب خطی؛ جزوه آموزشی**. مشهد: آستان قدس رضوی، کتابخانه مرکزی.
۱۳. فدایی، غلامرضا (۱۳۸۶). **آشنایی با نسخ خطی و آثار کمیاب**. تهران: سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم اسلامی دانشگاه‌ها (سمت).
۱۴. کاظمی، داریوش. (۱۳۹۲). **فهرست نسخ خطی کرمان در کتابخانه‌های بزرگ ایرانی**. کرمان: دانشگاه آزاد اسلامی، واحد کرمان.
۱۵. کردی، رضا. (۱۳۸۸). **فرهنگنامه رجال علمی و مشاهیر فرهنگی کرمان**. کرمان: مرکز کرمان‌شناسی.
۱۶. کرم رضایی پریسا. (۱۳۹۰). **فهرست کاتبان نسخه‌های خطی کتابخانه مرکزی و مرکز اسناد دانشگاه تهران**. تهران: نشر کتابخانه موزه و مرکز اسناد مجلس شورای اسلامی و کتابخانه مرکزی و مرکز اسناد دانشگاه تهران.

۱۷. مایل هروی، نجیب. (۱۳۷۲). **کتاب‌آرایی در تمدن اسلامی**. مشهد: آستان قدس رضوی، بنیاد پژوهش‌های اسلامی.
۱۸. مایل هروی، نجیب. (۱۳۶۹). **نقد و تصحیح متون: مراحل نسخه‌شناسی نسخه‌های خطی** فارسی. مشهد: آستان قدس رضوی. بنیاد پژوهش‌های اسلامی.
۱۹. مطلبی کاشانی، نادر؛ محمدحسین مرعشی (۱۳۸۱). **حدیث عشق: دانش‌پژوه در قلمرو** جستارهای نسخه‌های خطی. تهران: کتابخانه، موزه و مرکز اسناد مجلس.
۲۰. نصیری امینی، فخرالدین (۱۳۵۷). **روکش جلد و انواع آن: افشار، ایرج، صحافی سنتی**. تهران: کتابخانه مرکزی و مرکز اسناد
۲۱. هاشمی میناباد، حسن. (۱۳۷۹). **واژه‌نامه نسخه‌شناسی و کتاب‌پردازی**. تهران: مؤسسه نشر فهرستگان و کتابخانه و مرکز اسناد مجلس شورای اسلامی.
۲۲. وفادار مرادی، محمد. (۱۳۷۹). **مقدمه‌ای بر اصول و قواعد فهرست‌نگاری در کتب خطی**. تهران: کتابخانه، موزه و مرکز اسناد مجلس شورای اسلامی، دبیرخانه سمینار نسخه‌های خطی.

پروہشگاہ علوم انسانی و مطالعات فرہنگی
پرتال جامع علوم انسانی